

ОСОБЛИВОСТІ САМОУПРАВЛІННЯ ОСОБИСТОСТІ У МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІОГЕНЕЗУ

FEATURES OF PERSONALITY'S SELF-GOVERNMENT IN TOURIST BUSINESS MANAGERS AT DIFFERENT STAGES OF PROFESSIONAL GENESIS

У статті презентовано результати емпіричного дослідження специфіки компонентів самоуправління у фахівців туристичного бізнесу на різних етапах професіогенезу. Обґрунтовано актуальність дослідження. На ґрунті теоретичного аналізу доведено, що здатність особистості до самоуправління виступає важливою складовою професійної компетентності працівників. Підкреслено, що сучасними дослідниками означеній проблемі приділено недостатню увагу, зокрема, у галузі психології туризму. Мета статті – виявити особливості компонентів самоуправління у менеджерів туристичного бізнесу на різних етапах професіогенезу. Вибірку склали 216 осіб, яких було розподілено за двома групами. До першої групи увійшли 144 студенти четвертого курсу, що навчаються за спеціальністю «Туризм». Другу групу становили 72 фахівця, зайняті у сфері туристичного бізнесу, зі стажем професійної діяльності від 7 до 10 років. В емпіричному дослідженні складових самоуправління у фахівців індустрії туризму на різних етапах професіогенезу було застосовано адаптований опитувальник самоуправління Ю. Куля та А. Фурмана. Емпірично було виявлено, що у складовій самоуправління особистості «Самоконтроль» студенти четвертого курсу, що навчаються за спеціальністю «Туризм», демонструють вірогідно більші показники за компонентом «Афективний самоконтроль», а також, за компонентом «Конгруентність власним почуттям» у складовій «Чутливість до себе». У групі стажованих менеджерів туристичного бізнесу вірогідно більші показники визначені за компонентами «Самотивація» та «Саморелаксація» у складовій самоуправління особистості «Саморегуляція»; за компонентами «Ініціативність» та «Здатність до концентрації» у складовій самоуправління особистості «Розвиток волі»; за компонентом «Орієнтація на дію після неспіху» у складовій самоуправління «Чутливість до себе»; а також, у складовій «Загальний життєвий стрес» – за компонентами «Подолання неспіху» та «Орієнтація на дію в очікуванні успіху». Дані емпіричного дослідження дозволяють дійти до висновку, що студенти характеризуються певною збідненістю здатності до самоуправління, тоді як для стажованих фахівців характерною є більша збалансованість складових досліджуваного феномену та їх компонентів. З результатів дослідження виникають теоретичні та прикладні питання, котрі окреслюють перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: індустрія туризму, менеджери туристичного бізнесу, саморегуляція, самоконтроль, самоуправління, розви-

ток волі, чутливість до себе, переживання загального життєвого стресу.

The article presents the results of an empirical study of the specifics of the components of self-government in tourism business professionals at different stages of professional genesis. The relevance of the study is substantiated. Based on theoretical analysis, it is proved that the ability of the personality to self-government is an important component of professional competence of employees. It is emphasized that modern researchers have paid insufficient attention to this problem, in particular in the field of tourism psychology. The purpose of the article is to identify the features of the components of self-government in tourism business managers at different stages of professional genesis. The sample consisted of 216 persons, who were divided into two groups. The first group included 144 fourth-year students majoring in Tourism. The second group consisted of 72 specialists engaged in the tourism business, with experience of professional activity from 7 to 10 years. An empirical study of the components of self-government in the tourism industry at different stages of professional genesis used an adapted questionnaire of self-government by J. Kuhl and A. Furman. Empirically, it was found that in the component of self-government "Self-control" fourth-year students majoring in "Tourism" show significantly higher performance on the component "Affective self-control", as well as on the component "Congruence with their own feelings" in the component "Sensitivity to Self". In the group of experienced managers of the tourism business, significantly higher indicators are determined by the components "Self-motivation" and "Self-relaxation" in the component of self-government of the personality "Self-regulation"; for components such as "Initiative" and "Ability to concentrate" in the component of self-government of the personality "Development of will"; for the component "Orientation to action after failure" in the component of self-government "Sensitivity to yourself"; as well as in the component "General life stress" – by the components "Overcoming failure" and "Focus on action in anticipation of success." The data of empirical study allow us to conclude that students are characterized by a certain impoverishment of the ability to self-government, while experienced managers of the tourism business are characterized by a greater balance of components of the studied phenomenon and their components. This raises research and applied issues that outline the prospects for further research.

Key words: tourism industry, tourism business managers, self-regulation, self-control, self-government, development of will, self-sensitivity, experience of general life stress.

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.16>

Жарікова С.Б.

к. психол. н.,
доцент кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Влащенко Н.М.

к. екон. н., доцент,
доцент кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Угоднікова О.І.

к. екон. н., доцент,
доцент кафедри туризму і готельного господарства
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Розвинена здатність до самоуправління, як підкреслює Ж. Новікова, виступає значущим чинником, що активно сприяє процесу само-реалізації студентів не тільки під час навчання,

але й у їх подальшій професійній діяльності [1, с. 103]. С. Чернявська та О. Немерцова констатують, що самоуправління особистості є необхідною умовою процесів цілеспрямова-

ної діяльності та спілкування. За думкою цих авторок, самоуправління виступає як усвідомлена активність особистості, зорієнтована на приведення результатів власної діяльності та спілкування у відповідність із запланованими очікуваннями. Найбільш значущими завданнями самоуправління виступають наступні: налаштованість адекватно сприймати вимоги оточення; спроможність до аналізу ситуаційних умов діяльності, спілкування, на ґрунті чого вимоги до самого себе піддаються корекції; здатність коректно формувати оцінки наявності в себе психологічних та середовищних передумов, необхідних для виконання зазначених вимог, власні інтелектуальні та діяльнісні ресурси; розвинена спроможність точно оцінювати оточуючих в якості джерела інформації та ресурсу допомоги; здатність вибудовувати власні прагнення за рейтингом значущості, відкидаючи неважливі бажання, що заважають просуванню вперед у професійному й особистісному сенсі; формування варіативних шляхів діяльності і спілкування, здатність до віднайдення відповідності між засобами діяльності та змістом поставленого завдання [7, с. 311 – 312].

За О. Рокотянським, самоуправління виступає як активна внутрішня інтенція розвитку особистості [4]. О. Волуйко емпірично довела зв'язок здатності до самоуправління із готовністю особистості до інновацій. Отже, самоуправління в операціональному сенсі виступає як важливий ракурс управління та особливий вимір суб'єктності, специфічна умова самозміни суб'єкта в процесі вирішення у самосвідомості суперечностей внутрішнього характеру. Саме це, на думку О. Волуйко, надає можливість особистості віднайти шляхи самореалізації відповідно до суб'єктивних та об'єктивних умов її функціонування [2]. М. Чикалова та С. Коваленко вважають, що інноваційні освітні технології у процесі підготовки фахівців сфери туристичного бізнесу, крім удосконалення шляхів набуття необхідних знань та навичок, формування морального кодексу особистісної та професійної поведінки представників туристичної індустрії, мають враховувати й необхідність розвитку у працівників цієї галузі розвинутої здатності до самоуправління, що забезпечить ефективний розвиток менеджера туризму як особистості та професіонала, та стане підґрунтям зростання якості послуг, підвищення продуктивності та прогресивної трансформації сфери туризму в цілому [8]. Водночас, як підкреслює С. Жарікова зі співавторами, ґрунтуючись на аналізі численних наукових джерел, психологія, зокрема психологія туризму, приділяє недостатньо уваги як у теоретичному, так і в емпіричному ракурсах, вивченню низки феноменів, важливих для ефективного функціонування індустрії туризму

й гостинності [5], зокрема такого психологічного явища як самоуправління особистості [6].

Мета статті – виявити особливості компонентів самоуправління у менеджерів туристичного бізнесу на різних етапах професіогенезу.

Вибірку склали 216 осіб, яких було розподілено за двома групами. До першої групи увійшли 144 студенти 4 курсу, що навчаються за спеціальністю «Туризм». Другу групу склали 72 фахівця, зайнятих у сфері туристичного бізнесу, зі стажем професійної діяльності 7 – 10 років. В. В. Рибалка констатує, що, професіогенез особистості, серед іншого, характеризується безперервною еволюцією структури та функцій, як наслідок оволодіння технологіями професійної праці, фазами підготовки та самопідготовки циклічного характеру, особистісного та професійного самоздійснення, періодами напруження та релаксації, актуальними та потенційними можливостями, що перебувають у стані перманентного формування мотивів, знань, умінь професійного змісту, компетентності, спрямованістю на високу професійну майстерність тощо [3, с. 121].

Емпіричне дослідження складових самоуправління у фахівців туристичного бізнесу на різних етапах професіогенезу здійснено із використанням адаптованої методики діагностики самоуправління Ю. Куля та А. Фурмана [9]. Опитувальник самоуправління дозволяє виявити особливості складових самоуправління особистості, а також зміст їх компонентів. До складової «саморегуляція» автори методики включають самовизначення, самомотивацію та саморелаксацію; складова «самоконтроль» вміщує когнітивний та афективний компоненти; складова «розвиток волі» поєднує ініціативність, волюву активність та здатність до концентрації; до складової «чутливість до себе» входять орієнтація на дію в ситуації неспіху, конгруентність власних почуттів, а також, інтеграція суперечностей; змістом складової «переживання загального життєвого стресу» виступають подолання неспіху й орієнтація на дію в ситуації очікування успіху. Кожний із компонентів самоуправління вміщує по чотири пункти-твердження. Досліджувані повинні оцінити ступінь власної згоди з цими твердженнями за шкалою Лайкерта (від 1 до 4 балів). Для математико-статистичної обробки даних нами було використано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Для більш детального аналізу результатів вивчення особливостей компонентів самоуправління у представників туристичного бізнесу на різних етапах професіогенезу опис та інтерпретація отриманих результатів наведена нами відповідно до кожної із складових самоуправління.

За складовою самоуправління особистості «Саморегуляція» було встановлено, що друга

група демонструє вірогідно більші показники за такими компонентами як «Самотивація» ($12,19 \pm 0,27$ та $10,28 \pm 0,34$; $t = 4,40$, $p \leq 0,001$) та «Саморелаксація» ($12,06 \pm 0,51$ й $10,75 \pm 0,21$; $t = 2,38$, $p \leq 0,01$). Відмінності за компонентом «Самовизначення» між першою ($11,44 \pm 0,56$) та другою ($12,62 \pm 0,30$) групами рівня статистичної значущості не досягають, при $t = 1,86$.

За складовою самоуправління особистості «Самоконтроль» перша група ($13,21 \pm 0,74$) вірогідно перевищує другу у показниках за компонентом «Афективний самоконтроль» ($9,34 \pm 1,02$), $t = 3,09$, $p \leq 0,01$). За іншим компонентом складової самоуправління особистості «Когнітивний самоконтроль» досліджувані групи вірогідних відмінностей у зафіксованих показниках не виявляють (перша група – $9,16 \pm 0,42$, друга – $10,31 \pm 0,62$), $t = 1,54$.

За складовою самоуправління особистості «Розвиток волі» вірогідні відмінності між групами були виявлені за такими компонентами як «Ініціативність» та «Здатність до концентрації». За обома компонентами вірогідно більші показники визначені у другій групі. У першій групі показник за компонентом «Ініціативність» склав $10,22 \pm 0,83$, у другій – $13,88 \pm 0,67$ ($t = 3,43$, $p \leq 0,001$). За компонентом «Здатність до концентрації» показник першої групи дорівнював $9,77 \pm 0,62$, другій – $13,12 \pm 1,07$ ($t = 2,71$, $p \leq 0,01$). Як перша ($11,65 \pm 1,09$), так і друга ($13,03 \pm 1,17$) групи, не виявили статистичних відмінностей, що досягали б рівня значущості, за компонентом складової самоуправління особистості «Вольова активність» ($t = 0,86$).

Серед трьох компонентів складової самоуправління особистості «Чутливість до себе» вірогідні відмінності між першою та другою групою встановлені за двома компонентами. За компонентом «Орієнтація на дію після неуспіху» вірогідно менші показники встановлені у першій групі ($8,53 \pm 1,16$) на відміну від другої ($12,15 \pm 0,86$), при $t = 2,51$, $p \leq 0,01$, тоді як за компонентом «Конгруентність власним почуттям» показники першої групи вірогідно перевищують показники, отримані за цим компонентом, у другій групі ($12,24 \pm 0,69$ та $10,08 \pm 0,46$ відповідно); $t = 2,60$, $p \leq 0,01$. За компонентом «Інтеграція суперечностей» у складовій самоуправління особистості «Чутливість до себе» вірогідні відмінності у показниках між першою ($9,01 \pm 0,62$) та другою ($10,05 \pm 0,49$) групами визначені не були ($t = 1,32$).

Було виявлено, що у складовій самоуправління особистості «Загальний життєвий стрес» за обома її компонентами вірогідно менші показники зафіксовані у першій групі: за компонентом «Подолання неспіху» (перша група – $9,63 \pm 0,58$, друга – $12,19 \pm 0,70$), при $t = 2,82$, $p \leq 0,01$, а також, за компонентом «Орієнтація на дію в очікуванні успіху» (перша

група – $8,87 \pm 1,06$, друга група – $12,18 \pm 1,14$), при $t = 2,13$, $p \leq 0,05$.

Отже, отримані емпіричні результати дозволяють деталізувати характеристики здатності особистості до самоуправління у студентів, що завершують навчання за спеціальністю «Туризм» (перша група), та у професіоналів, стаж роботи яких в індустрії туризму складає 7 – 10 років (друга група).

Студенти виявляють більшу спроможність до афективного самоконтролю, що відбивається у здатності орієнтуватися на мету у стресогенних умовах, що ґрунтується на подоланні тривоги, готовності виконувати завдання, не аналізуючи вірогідні або можливі його неприємні наслідки. Також, студенти відрізняються більш істотною конгруентністю до власних відчуттів, більш вираженою здатністю визначити відмінності між тим, що важливо для них самих, від зовнішнього тиску та очікувань оточуючих, постійною готовністю до порівняння узгодженості очікувань інших людей зі своїми власними цілями та більш вираженою налаштованістю на конгруентність діяльності суб'єктивним очікуванням та потребам, незважаючи на вимоги тих чи інших осіб. Слід вказати, що стажовані фахівці у сфері туризму є більш зорієнтованими на емоції та бажання оточуючих, ніж на власні.

Зауважимо, що характеристика змісту самоуправління особистості у групі професіоналів із досвідом роботи відбиває специфіку більшої кількості компонентів складових досліджуваного феномену. Представникам другої групи більш притаманними є наступні його характеристики:

- істотніша спроможність до самотивації, яка забезпечує здатність зберігати позитивну емоційну налаштованість і мотивувати себе до дій, якщо мотивація виявляється недостатньою, прикладом чого можуть виступити рутинні завдання професійної діяльності. Це віддзеркалює процес саморегуляції, наявність настановлення та орієнтації на те, що може сприяти ефективному здійсненню діяльності, не обов'язково у стресогенних умовах або у неочікуваних ситуаціях;

- більш розвинена здатність до саморелаксації, яка визначає можливість підтримувати рівень активності суб'єкта, необхідний для успішного здійснення повсякденних цілей та виконання поточних завдань, що суттєво відбиває сформовані навички загальної регуляції емоційного стану фахівців в умовах необхідності досягнення значущої мети;

- більша ініціативність, яку у структурі розвитку волі визначають як узагальнену здатність віднайти потрібну енергію та мобілізувати її з метою початку дій, незважаючи на те, що мета може бути запропонована зовні, але прийнята суб'єктом;

– більш розвинена здатність до концентрації, що дозволяє нейтралізувати відволікаючі стимули й виступати перешкодою для подразників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, які заважають досягненню поставленої мети;

– більш виражена зорієнтованість на дії після ситуації неспіху, більш конструктивне ставлення до подібних випадків, готовність вчитися на помилках та враховувати цей досвід для покращення подальшої професійної діяльності;

– більш вагома схильність до подолання неспіху у різних ракурсах системи наявних вимог, сутністю якої виступає готовність суб'єкта конструктивно долати перешкоди, відшукувати оптимальні шляхи вирішення, враховуючи негативний досвід попереднього неспіху й можливості превенції помилкових шляхів розв'язання проблем;

– істотно більша зорієнтованість на дії у ситуаціях успіху за умов загрози, ризику, різноманітних складнощів у поєднанні із нагальною потребою суб'єкта долати різні форми тиску у складних ситуаціях.

Представники обох груп не відрізняються у виявах самовизначення, що обумовлюють відповідність поставлених цілей сенсовному наповненню внутрішнього Я, прагненням, потребам та бажанням суб'єкта, дотриманням особистісно важливих цілей. Як студенти, так і стажовані фахівці, виявляють однакову здатність до когнітивного самоконтролю, зміст якого розкривається у спроможності до планування, системної постановки цілей та планомірного досягнення їх на кожному з етапів сформованого плану разом із передбаченням можливих перешкод та труднощів. Досліджувані як першої, так і другої груп, однаково схильні виявляти вольову активність, забезпечувати необхідний рівень енергії для трансформації наміру в дію, долати пасивності та реалізовувати діяльність. Крім того, респонденти обох груп рівною мірою здатні приймати суперечливі аспекти життя, інтегрувати у власне «Я» відчуття та ідеї суперечливого змісту, інтегрувати суперечливі елементи досвіду у картину єдиної реальності, співвідносно до власних уявлень щодо норм і цінностей.

Отже, отримані результати свідчать про низку відмінностей у функціонуванні самоуправління особистості між групами студентів, які завершують навчання за спеціальністю «Туризм», та менеджерів туризму із досвідом роботи 7 – 10 років. Дані емпіричного дослідження дозволяють дійти висновку, що студенти характеризуються певною збіженістю здатності до самоуправління, тоді як для стажованих фахівців характерною є більша збалансованість складових досліджуваного феномену та їх компонентів. Звідси виникають

дослідницькі і прикладні питання, що окреслюють перспективи подальших досліджень.

По-перше, яким чином виникають зафіксовані у нашому дослідженні специфічні характеристики самоуправління у стажованих фахівців. Можливо, ті особи, які не відповідають необхідним вимогам, змінюють професію. Або специфіка професійної діяльності формує оптимальний профіль самоуправління менеджера туризму. Ці питання потребують більш детального, поетапного вивчення в майбутніх дослідженнях.

По-друге, важливим напрямом досліджень психології туризму є вивчення побудованої, відповідно до отриманих у наших дослідженнях результатів, системи психологічного супроводу професійного навчання майбутніх фахівців цієї галузі та апробація її результативності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новікова Ж. М. Дослідження механізмів психологічного захисту і рівня здатності до самоуправління у студентів піл час дистанційного навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. № 4. С. 102 – 107. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.20>
2. Волуйко О. М. Психологічні чинники готовності поліцейських до інновацій у діяльності Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2019. 23 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/> (дата звернення: 17.01. 2022).
3. Рибалка В. В. Професіоцентрична лінія життя людини та професіогенез особистості педагога від народження до старості. *Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні та зарубіжжі*: матеріали тез доповідей Звітної науково-практичної конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за 2019 рік (25-26 березня 2020 р.) / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ: «ДКС-Центр», 2020. С. 119 – 121. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/11852/1/%D0%A1%D1%83%D0%BB%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9B_%D0%A6%D1%8E%D0%BD%D1%8F%D0%BA%20%D0%9E_%D1%82%D0%B5-%D0%B7%D0%B8.pdf#page=119 (дата звернення 9.04.2022)
4. Рокотянський О. О. Самоуправління як спосіб розвитку загальної культури управлінця. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXII Каришинські читання)* (м. Полтава, 21-22 травня 2015 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава, 2015. С. 174-175. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/9549> (дата звернення 8.04.2022)
5. Жарікова С. Б., Влащенко Н. М., Угоднікова О. І. Особливості емоційного інтелекту менеджерів туристичного бізнесу: компетентнісний вимір. *Габітус*. 2022. Вип. 33. С. 46 – 51. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.33.7>
6. Жарікова С. Б., Богдан Н. М., Краснокутська Ю. В. Специфіка самоуправління особи-

стості у фахівців готельно-ресторанної справи на різних етапах професіогенезу. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 46–51. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.17>

7. Чернявська С. М., Немерцова О. Є. Відповідальність та свідомість як чинники світоглядного ставлення особистості. *Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів у закладах вищої освіти* : зб. наук. ст. : за матеріалами 16-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 19 жовтня 2021 р. / Харків, НАДУ. Харків, 2021. С. 309-314. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/55147/1/Cherniavska_

Vidpovidalnist_ta_svidomist_2021.pdf (дата звернення 4.05. 2022)

8. Чикалова М. М., Коваленко С. М. Упровадження інноваційних педагогічних технологій у процес підготовки фахівців сфери туристичного бізнесу. *Народна освіта*. 2019. № 2. С. 79-85.

9. Kuhl J., Fuhrman A. Decomposing self-regulation and self-control: The Volitional Components Inventory. *Motivation and self-regulation across the life span* / Eds. J. Heckhausen, C. Dweck. N.Y., NY, US: Cambridge University Press, 1998. P. 15–49. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511527869.003>